

GLOBALLASHUV SHAROITIDA MILLIY-MA'NAVIY QADRIYATLARNI ASRASH MUAMMOSI

Xakimov Alisher Olimjonovich-

Muhammad Al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axbarot texnologiyalari universiteti, gumanitar fanlar kafedrasi dotsenti v.b, p.f.f.d. (PhD).

Annotatsiya. Ko'rinadiki, ma'naviyat – insonni ruhiy poklikka yetaklaydigan, qalbini iymon-e'tiqod nurlari bilan charog'on qiladigan va yuksaltiradigan mezon. Maqolada globallashuv sharoitida milliy-ma'naviy qadriyatlarni asrash masalalari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar; qadriyat, ma'naviyat, madaniyat, inson, xalq, ta'lim, tarbiya, meros, islohot, kadrlar tayyorlash.

ПРОБЛЕМА СОХРАНЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНО-ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Хакимов Алишер Олимжонович

Мохаммед Аль-Хорезми Ташкентский университет информационных технологий, доцент и PhD

Аннотация. Кажется, что духовность - это критерий, который ведет человека к духовной чистоте, укрепляет и возвышает его душу лучами веры – вероисповедания. В статье рассматриваются вопросы сохранения национальных и духовных ценностей в условиях глобализации.

Ключевые слова; ценность, духовность, культура, человек, люди, образование, воспитание, наследие, реформа, подготовка кадров.

THE PROBLEM OF PRESERVING NATIONAL-SPIRITUAL VALUES IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Xakimov Alisher Olimjonovich

Mohamed Al-Khwarazmi Tashkent University of akhbarot technologies, associate professor and PhD of the Department of Humanities.

Annotation. it seems that spirituality is a criterion that leads a person to spiritual purity, and strengthens and exalts his soul with the rays of faith – faith. The article discusses the issues of preserving national and spiritual values in the context of globalization.

Keywords; value, spirituality, culture, human, people, education, upbringing, heritage, reform, personnel training.

Insonni inson millatni millat, xalqni xalq qiladigan tushuncha – bu shu insonning, shu millatning, shu xalqning qadr-qimmatidir.

Kirish. Qadriyat shunday ma'naviy olamki, uning turfa qirralari, ming bir jilolari, quvonchu tashvishlari bor.

O'zbek xalqi qadriyat, ma'naviyat va madaniyat, ta'lim va tarbiyaga oid boy merosga ega bo'lib, asrlar mobaynida yosh avlodga insonparvarlik, vatanparvarlik, do'stlik, mehnatsevarlik, mehr-oqibat, birodarlik va kamtarlik kabi umuminsoniy fazilatlarini har tomonlama chuqur singdirib kelgan. Zero, ertangi kuni uchun qayg'uradigan har bir mamlakat, har bir jamiyatda ma'naviyat va ma'rifat kabi tushunchalar yuksak qadrlangan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Shuning uchun ham bizning mamlakatimizda ma'naviy-ma'rifiy islohotlar davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri deb e'lon qilingan. Respublikamizning "Davlat tili haqida"gi hamda "Ta'lim to'g'risida"gi qonunlari, "Kadrlar tayyorlash davlat dasturi" va boshqa me'yoriy hujjatlarida ma'naviy-ma'rifiy, tarbiyaviy va davlat tili masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Vatanimizning har bir fuqarosi, avvalo, ma'naviyat o'zi nima, ma'naviy qadriyatlar nima degan tushunchalarni teran anglashi, qalbida his qilishi darkor.

Ko‘rinadiki, ma‘naviyat – insonni ruhiy poklikka yetaklaydigan, qalbini iymon-e‘tiqod nurlari bilan charog‘on qiladigan va yuksaltiradigan mezon. Insonning jamiyatdagi o‘rni uning moddiy boyligi bilan emas, balki yuksak ma‘naviy qiyofasi bilan belgilanadi. Ma‘naviyat – ajdodlarni avlodlarga, o‘tmishni bugunga, bugunni esa kelajakka bog‘lovchi ko‘prik vazifasini bajaradi. U ota-bobolarimiz to‘plagan jamiki yaxshi fazilatlar va xislatlar, qadriyatlar va an‘analarning majmui, qolaversa, ular to‘plagan tarixiy- ijtimoiy tajriba va barcha qarashlarni o‘zida mujassam etadi.

To‘g‘rilik. Muqaddas Hadisi sharifda “Dunyoda birgina to‘g‘ri va diyonatli odam topilar ekan, hali qiyomat bo‘lmaydi”, deb yozilgan ekan. Ya‘ni, to‘g‘rilik – dunyoning posboni, diyonat borligi – insoniyatning mavjudligi demakdir. Buyuk mutafakkir bobomiz Alisher Navoiy ma‘naviy merosida ham to‘g‘rilik, rostgo‘ylik, odillik fazilatlarini va tushunchalari keng o‘rin egallagan. Uning butun hayoti va faoliyati insonning ma‘naviyati, baxt-saodati, xalqning osoyishtaligi, mamlakat farovonligi, obodonchilik ishlari, mehr-muruvvat, ilm-fan, san‘at va adabiyotning ravnaqiga bag‘ishlangan.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Insonning qadr-qimmatini belgilovchi tamoyillardan biri – bu to‘g‘rilik va poklik. To‘g‘ri so‘zli bo‘lish insonning qadr-qimmatini abadiyatga muhrlaydi. Uni turli balo-qazolardan asraydi va kelajak sari yetaklaydi. Yolg‘on so‘zlash gunohlarning ichida eng og‘iri va gunohlarning boshi sifatida ilmiy manbalarimizda qayd etiladi. Xalqimizning “Yolg‘onning umri qisqa bo‘ladi”, “Yolg‘onchining uyigacha”, “Qing‘ir ishning qiyig‘i qirq yildan keyin ham chiqar” kabi ibratli fikrlari bejiz aytilmagan. Chunki yolg‘on so‘zning bir kun kelib, yolg‘on ekanligi ochiladi. Shunda yolg‘on gapirgan kishining o‘z qadr-qimmatini yo‘qotishi, tabiiy. Yolg‘on aralashgan joyda poklik bo‘lmaydi. Yolg‘onlarning mevasini terib yeb yurgan odamni hech qachon pok odam deb bo‘lmaydi. Yolg‘ondan tap tortmaydigan odam boshqa gunoh ishlardan ham tap tortmaydi, chunki qilgan gunohlarini ana shu yolg‘onlari bilan xaspo‘shlab, hech kimni voqif etmaydi. Shuning uchun yolg‘onchining ikki yuzi qora deysa kerak.

To‘g‘rilik va poklik bor joyda esa yolg‘onning umri tugaydi. To‘g‘rilikning naqadar muhimligini, uni targ‘ib qilishni ulug‘lab, alloma Alisher Navoiy shunday deydi:

Haq yo‘linda kim sanga bir harf o‘qitmish ranj ila,
Aylamak bo‘lmas ado oning haqin yuz ganj ila.

Kimki, haq Taolo yo‘lida, ya‘ni to‘g‘rilik va adolat yo‘lida bir harf o‘qitsa, uning haqini yuz xazina bilan ham ado etib bo‘lmaydi, demoqchi. Bu yerda to‘g‘ri va odil fikrlaydigan, kelajak avlodlarni to‘g‘rilikka boshlaydigan usozlar va murabbiylarning xizmatlari bebaho ekanligi nazarda tutilgan. Albatta, insonni to‘g‘rilikka, adolatga, haqqa boshlash osonlik bilan amalga oshmaydi. Uning zamirida qanchadan-qancha mehnatu mashaqqat, zahmat yotadi. Shuning uchun bunday zahmatkash ustozlarning qadri yuksak va baland bo‘ladi. Ularning haqi har qancha boyluk yoki xazinadan ham mo‘tabarroqdir. Quyidagi satrlarda esa ana shunday mo‘tabarlikning asosida nima turishiga e‘tibor qaratilgan:

Chin so‘z – mo‘tabar, yaxshi so‘z – muxtasar.

Demak, insonning mo‘tabarligi, buyukligi uning chin so‘zlari bilan belgilanarkan. O‘zbek xalq maqollarida “Boshingga qilich kelsa ham, to‘g‘ri gapir”, – deb bekorga uqtirilmagan. To‘g‘rilik, rostgo‘ylik, oshkoralik kishini yomonliklardan saqlaydi va faqat yaxshiliklar sari boshlaydi. To‘g‘ri so‘zli odam biror joyda pand yemaydi, noqulay ahvolga tushmaydi va umrini xotirjamlik bilan o‘tkazadi. Umr xotirjamligi esa kishining salomatligini, huzur-halovatini ta‘minlaydi.

Vatanparvarlik. Insoniyatning buyuk farzandlari, ulug‘ mutafakkirlar ham o‘z ijodlari va amaliy faoliyatlarida Vatanga bo‘lgan yuksak muhabbat hissini namoyish etganlar. Ular bildirgan fikrlarga murojaat qilib, vatanparvarlikning el-yurt tashvishi va manfaatlari bilan hamohang ekanligini, insonning kamoli vatanining yuksalishi bilan bog‘liqligini anglab yetish qiyin emas. Ota-bobolarimiz Vatanni sevmoq – iymondandur, deb bejiz uqtirilmagan. Vatani bor odamning g‘urur-iftixori yuksak, maqsad-muddaosi aniq bo‘ladi. Vatani borligini his etgan inson har qanday sinovga, har qanday mashaqqatga doimo tayyor turadi. To‘maris, Shiroq, Spitmon, Jaloliddin Manguberdi singari xalq qahramonlarining jasorati, Vatan ozodligi yo‘lidagi mardligi va jonbozligi yuqoridagi fikrimizning yorqin namunasi.

Vatandan begonalashish esa yurt taqdiriga loqaydlik va befarqlikda ko‘rinadi. Mashhur faylasuflardan biri befarqlik haqida shunday yozadi:

“Dushmanlardan qo‘rqma – nari borsa, ular seni o‘ldirishi mumkin. Do‘stlardan qo‘rqma – nari borsa,

ular senga xiyonat qilishi mumkin. Befarq odamlardan qo'rq – ular seni o'ldirmaydi ham, sotmaydi ham. Faqat ularning jim va beparvo qarab turishi tufayli yer yuzida xiyonat va qotilliklar sodir bo'laveradi”.

Shunday ekan, har bir insonda vataniga, uni o'rab turgan atrofga nisbatan daxldorlik hissi, mas'uliyat hissi shakllangan bo'lmasa, uni komil insonlar sirasiga kiritib bo'lmaydi. Inson kamoloti, yuksak ma'naviyati uning vataniga bo'lgan mehr- muhabbati hamda sadoqati bilan o'lchanadi.

Davlat tili. O'zbekiston Respublikasining davlat tili o'zbek tilidir, deb ta'kidlanadi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 4-moddasida. Demak, yurtimizda yashayotgan har bir fuqaro davlat tiliga e'tiborli bo'lishi va davlat tilida ish yuritishni bilishi shart. Ona tilimizning davlat tili maqomini olishi ajdodlarimizning asriy orzusi edi. O'zbek tilining davlat tili darajasiga ko'tarilishida Alisher Navoiy, Zahiriddin Bobur, Zokirjon Furqat, Muqimiy, Komil Xorazmiy, Muhammad Rizo Ogahiy, Hamza, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho'lpon kabi buyuk bobokalonlarimiz va boshqa so'z ustalarining xizmatlari katta. Biz ana shunday bobolarimizning ulkan merosini bilmadan turib, davlat tilining qadr-qimmatini va mazmun-mohiyatini anglab olishimiz ham amru mahol. Millat ravnaqi uchun ona tilining nechog'li ahamiyatga ega ekanligini har bir inson, avvalo, yurakdan his qilishi kerak.

O'zbek pedagogikasining asoschilaridan biri Abdulla Avloniy o'zining “Turkiy guliston yoxud axloq” asarlarida ona tilimiz haqida shunday fikrlarni bayon qiladilar:

“Hifzi lison deb har bir millat o'z ona tili va adabiyotini saqlamagini aytilur. Har bir millatning dunyoda borlig'ini ko'rsatadigan oyinai hayoti – til va adabiyotidir. Milliy tilni yo'qotmak millatning ruhini yo'qotmakdur. Hayhot! Biz turkistonliklar milliy tilni saqlamak bir tarafda tursin, kundan-kun unutmak va yo'qotmaqdadurmiz. Tilimizning yarmiga arabiy, forsiy ulangani kamlik qilub, bir chetiga rus tilini ham yopishtirmakdadurmiz. Durust, bizlarga hukumatimiz bo'lg'on rus lisonini bilmak hayot va saodatimiz uchun osh va non kabi keraklik narsadur. Lekin o'z yerinda ishlatmak va so'zlamak lozimdur. Zig'ir yog'i solub, moshkichiri kabi qilub, aralash-quralash qilmak tilning ruhini buzadur” (Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. T. 1992. 32- bet).

Albatta, tilning softligi uchun har birimiz mas'ulmiz. Xorijiy tillarni o'rganish ona tilini unutish hisobiga emas, balki ona tilini yanada chuqurroq o'rganish asosiga qurilishi kerak. Bugungi kunda barcha sohalarida bo'layotgani singari, ona tilimiz va u bilan bog'liq muammolar ham asta-sekin o'z yechimini topmoqda.

Aytishimiz mumkinki, milliy iftixorimiz, milliy g'ururimiz negizida, hech shubhasiz, millatimizning tili turadi. O'zbek tili – o'zbek xalqining bebaho xazinasini, uning ma'naviyati va madaniyatining asosidir.

Keyingi yillarda jadal rivojlanishga yo'l tutgan sohalar – bu onomastika va toponimikadir. Onomastika termini yunoncha *ovonamaotixn* – nom berish san'ati, ya'ni tildagi qar qanday atoqli otlarni tadqiq qiluvchi soha. Kishilar, hayvonlar, shaharlar, hududlar va boshqalarga atab qo'yilgan ismlar, taxalluslar atoqli otlar hisoblanadi. Masalan, Navoiy, Bobur, Yo'lbars, Toshkent, Markaziy Osiyo kabi. Toponimika termini yunoncha *topos* – joy, *onoma*

– ism, nom demakdir. Ya'ni Yer yuzining quruqlik qismida joylashgan tabiiy- jug'rofiy va sun'iy (inson yaratgan) ob'ektlarning atoqli oti.

Onomastika va toponimika sohalarida olib borilayotgan islohotlar samarasi o'laroq, deyarli barcha viloyatlar toponimikasi yuzasidan 20 ga yaqin ilmiy tadqiqotlar amalga oshirildi. Ular Qashqadaryo viloyati (T.Nafasov, T.Enazarov, O.Begimov), Surxondaryo viloyati (Yo.Xo'jamberdiev, X.Xolmo'minov), Samarqand viloyati (T.Rahmatov, N.Begaliev, A.Turopov), Sirdaryo viloyati (N.Mingboev), Toshkent viloyati (M.Ramazanov), Buxoro viloyati (S.Naimov, A.Aslonov), Navoiy viloyati (O'.Oripov), Jizzax viloyati (A.Zokirov), Farg'ona viloyati (N.Oxunov, S.Gubaeva, J.Latipov), Xorazm viloyati (Z.Do'simov, A.Otajonova), Toshkent shahri (Sh.Qodirova), Shimoliy o'zbek shevalari toponimiyasi (L.Karimova) va boshqalar.

Toponimik terminologiyani yoki nomlarni 3 ga bo'lib o'rganish maqsadga muvofiq:

1. O'zbek tilida avvaldan mavjud bo'lgan ismlar
2. O'zbek toponimikasi rivoji jarayonida yaratilgan yangi ismlar.
3. Xorijiy tillardan o'zlashtirilgan ismlar.

Hammamizga yaxshi ma'lumki, o'zbek tilida avvaldan mavjud bo'lgan ayrim toponimik nomlar milliy an'analarimizdan yiroq va umuman joylarimizga aloqasi bo'lmagan ismlardan iborat edi. Masalan, Marks, Engels, Lenin, Orjanikidze, Kalinin, Sverdlov, 14 komissar, Xalqlar do'stligi, Gorkiy, Pobeda va

hokazo.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qoshida joy nomlarini qayta ko‘rib chiqish, toponimik komissiya ish boshlagandan buyon mamlakatimizning ko‘pgina hududlarida milliy an‘analarimizga muvofiq nomlarni tanlash, alohida xizmatlari bor insonlarning nomini abadiylashtirish kabilarga birinchi navbatda e‘tibor qaratildi va bu borada ko‘pgina ishlar amalga oshirildi.

Hozirgi kunda ko‘pgina joylar, ko‘chalar, bекatlar va boshqalar yangi nomlar bilan atalmoqda. Masalan, Shayxontoxur, Olmazor, Muzrabod, Qiziriq, Buyuk ipak yo‘li, Bunyodkor va G‘afur G‘ulom, Mirzo Ulug‘bek, Bobur bog‘lari va b.

Toponimik ismlar orasida ba‘zan xorijiy so‘zlar bilan atash ham ko‘zga tashlanadi. Masalan, Vestrn Unyon, Interneynshn, Inter Kontinental, Kontinent, Izgara kabob va h.

Xulosa va takliflar. Joylarga ism qo‘yishning ham mamlakatimiz va xalqimiz ravnaqi uchun, kelajak uchun, yetishib kelayotgan yosh avlod uchun tarbiyaviy ahamiyati juda katta. Shunday ekan, joy nomlarini qo‘yishda milliy an‘analarimiz, xalqimizning tarixi va xizmatlarini e‘tiborga olish zarur.

Adabiyotlar

1. Атаджанова Ш. Оилада ўспирин-ёшларни ватанпарварлик рухида тарбиялашда миллий кадриятлардан фойдаланишнинг педагогик асослари: Педагогика фанлари номзоди. ... дисс. – Т., 2001. – 136 б.
2. Балагланов А.Р. Патриотическое воспитание младших школьников средствами изобразительного искусства: Автореф. дис. ... канд.пед.наук. – Кострома, 2000. – 27 с.
3. Бейсембаева А.А. Патриотическое воспитание старшеклассников средствами казахского героического эпоса. Канд.пед.наук.....автореф. – Алматы: 2004. – 23 с.
4. Галиахметов И.Р. Патриотическое воспитания школьников и пути его совершенствования. – Казан, 2001. – С.61-62.
5. Горбова М.А. Воспитания патриотизма у старших классников игровыми формами турстко-краеведческой деятельности: Автореф. дис. ... канд.пед.наук. – М., 1999. – 24 с.
6. Илин И.И. Формирование патриотическое отношений у студентов: Автореф. дис. ... канд. пед.наук. – Тамбов, 2003. – 24 с.
7. Иброхимов А., Султонов Х., Жўраев Н. Ватан туйғуси. – Тошкент, Ўзбекистон, 1996. – 139 б.
8. Каган М.С. Гражданское общество как культурная форма сотсиальной системы // Сотсиально-гуманитарные знания. – М., 2000. - №6. – С.49-50.
9. Калдыбекова А.С. Интернатсиональное воспитание учащихся в старших классов казахской школе в протсессе изучения родной литературы (На меатериале казахских школ Республики Узбекистан): Дисс. ... канд.пед.наук. – Т., 1993. – 136 с.
10. Караковский В.А. Стат человеком. Общечеловеческие сенности – основа селостного учебно-воспитателного протсесса. – М., 1993. – 80 с.
11. Каримбеков С. Военно-патриотическое воспитание учащихся старших классов в протсессе преподавания литератураы (на материале русской литературы): Дисс.канд.пе.наук. – Т., 1991. – 137 с.
12. Кирякова А.В. Теория ориентатсии личности в мире сенностей. – Оренбург: Изд-во «Южный Урал», 1996. – 188 с.
13. Клименко И.М. Формирование патриотизма в протсессе обучения истории и внеучебной работы: Автореф. дис. ... канд.пед.наук. – Екатеринбург, 1999. – 22 с.